

Postępowanie przygotowawcze po nowelizacji kodeksu postępowania karnego

Z dniem 1 lipca 2015 roku wejdzie w życie fundamentalna reforma polskiego procesu karnego uchwalona 27 września 2013 roku¹ przez Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. Za główny cel tejże reformy Komisja Kodyfikacyjna Prawa Karnego, działająca przy Ministrze Sprawiedliwości, przyjęła konieczność ograniczenia pierwszego stadium procesu karnego – postępowania przygotowawczego, na rzecz kontradyktoryjnego postępowania jurysdykcyjnego. Za nieodzownością podjęcia takich działań przemawia przede wszystkim powszechnie nieakceptowana przewlekłość prowadzonych postępowań oraz potrzeba urzeczywistnienia, w toku postępowania karnego, sporu toczącego się pomiędzy aktywnymi stronami procesowymi przed biernym, co do zasady, sądem.

Pierwsza, a zarazem najistotniejsza zmiana dotycząca postępowania przygotowawczego dotyczy treści art. 297 § 1 pkt 5 k.p.k. Nowelizacja na nowo określi cele, do których realizacji należy dążyć w toku prowadzonego śledztwa bądź dochodzenia. Postępowanie przygotowawcze przestanie być postępowaniem służącym zarówno oskarżycielowi, jak i sądowi, odstępując od konieczności zbierania dowodów dla sądu. W aktualnym stanie prawnym „zebranie, zabezpieczenie i utrwalenie dowodów” dokonywane jest w „niezbędnym zakresie”, a więc w zakresie niezbędnym dla całego procesu. Nowe zaś brzmienie omawianego przepisu będzie wymagało jedynie podjęcia działań „w zakresie niezbędnym do

¹ Ustawa z 27 września 2013 roku o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2013 r., poz. 1247).

stwierdzenia zasadności wniesienia aktu oskarżenia albo innego zakończenia postępowania, jak również do przedstawienia wniosku o dopuszczenie tych dowodów i przeprowadzenie ich przed sądem”². Postępowanie stanie się w konsekwencji postępowaniem służącym wyłącznie oskarżycielowi, prowadzonym w taki sposób aby na podstawie zebranych dowodów mógł on zdecydować o sposobie jego zakończenia – umorzeniu, skierowaniu skargi, czy też złożeniu do sądu I instancji wniosku o przeprowadzenie czy dopuszczenie konkretnie określonych dowodów.

Z rozwiązaniem tym ściśle wiąże się nowe brzmienie art. 332 § 2 k.p.k., zgodnie z którym ustawodawca od 1 lipca 2015 roku zwalnia z obowiązku obligatoryjnego sporządzania uzasadnienia aktu oskarżenia, albowiem „rekonstrukcja zdarzenia, którego zaistnienie stało się kanwą aktu oskarżenia, nastąpić ma dopiero w sądzie, w ogniu kontradyktoryjnej walki prowadzonej przez strony”³. W rezultacie przestanie być konieczne przesyłanie całego kompletu akt postępowania przygotowawczego. Prokurator zobowiązany będzie przekazać sądowi jedynie niektóre z nich, które w sposób ścisły wiążą się z kwestią odpowiedzialności osób wskazanych w akcie oskarżenia za zarzucane w nim czyny (art. 334 § 1 k.p.k.), zaś utrwalone w sposób procesowy – w formie protokołu – oświadczenia osobowych źródeł dowodowych – świadków, z dniem wejścia w życie nowelizacji, nie będą załączane do akt sprawy, lecz będą przekazywane sądowi w formie odrębnego zbioru dokumentów. Oskarżyciel publiczny będzie więc obowiązany dokonywać w porozumieniu z organem ścigania bądź samodzielnie selekcji zebranego w toku postępowania przygotowawczego materiału celem wyeliminowania z niego zbędnych dla dalszego toku procesu elementów.

² Nowe brzmienie art. 297 § 1 pkt 5 k.p.k.

³ P. Hofmański [w:] T. Grzegorzczak (red.), *Polski proces karny i materialne prawo karne w świetle nowelizacji z 2013 roku. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Januszowi Tylmanowi z okazji Jego 90. urodzin*, Warszawa 2014, s. 60.

Druga zasadnicza zmiana dotycząca postępowania przygotowawczego związana jest z dopuszczalnymi w świetle prawa sposobami utrwalania czynności dowodowych przeprowadzonych w toku śledztwa powierzonego Policji przez prokuratora. Ustawodawca modyfikując treść art. 311 § 3 k.p.k. rezygnuje z wymogu sporządzania z przesłuchania świadków tzw. pełnego protokołu na rzecz protokołu tzw. ograniczonego. Policja będzie miała więc obowiązek sporządzenia jedynie protokołu uproszczonego, w którym to oświadczenia dowodowe nie będą musiały być zamieszczane „z możliwą dokładnością”. Odmienny sposób utrwalenia przesłuchania świadka będzie miał miejsce w przypadku ujawnienia się takiej potrzeby w toku śledztwa powierzonego Policji jedynie w części lub w celu dokonania poszczególnych czynności. W takiej sytuacji wystarczające będzie sporządzenie notatki urzędowej (art. 311 § 5 k.p.k.), czyli dokumentu pozbawionego mocy dowodowej a mającego jedynie charakter informacyjny zarówno dla oskarżyciela, jak i dla dalszego biegu prowadzonego postępowania. Jedynie w wypadkach niecierpiących zwłoki, utrwalenie takich zeznań może nastąpić w formie protokołu uproszczonego (§ 5 zd. 2). Warto w tym miejscu zwrócić uwagę, iż wspomniany protokół ograniczony dotyczy jedynie przesłuchania świadka, w konsekwencji czego przesłuchanie podejrzanego, jak i utrwalenie innych czynności dowodowych np. przeszukania czy oględzin, wymaga nadal sporządzenia protokołu pełnego.

W następstwie nowelizacji z 27 września 2013 roku śledztwo powierzone Policji zostanie znacznie odformalizowane pod kątem sposobu utrwalania przeprowadzonych dowodów o charakterze osobowym. Rozwiązanie to ma przyspieszyć prowadzenie postępowania przygotowawczego, jak i ograniczyć „powierzenie przez prokuratorów śledztwa w całości Policji z utrwaleniem przez nią wszystkich dowodów, na rzecz powierzenia jej tych śledztw w określonym zakresie lub co do określonych czynności dowodowych, niekoniecznie przesłuchań świadków, chyba że selekcyjnie

dla zorientowania się odnośnie do ich wiedzy o danym zdarzeniu”⁴.

Po trzecie, omawiana nowelizacja wrześniowa doprowadzi do istotnych zmian w uproszczonej formie postępowania przygotowawczego – dochodzeniu. Nowy art. 325a § 1 k.p.k. ograniczy prokuratora w materii dopuszczalności podejmowania przez niego dochodzenia własnego, stanowiąc iż jest to dozwolone tylko wówczas gdy przemawia za tym „waga lub zawichość sprawy”. Z racji tego, nowelizacja podkreśli nadrzdną rolę organu nieprokuratorskiego – Policji, uznając go za sztandarowy organ prowadzący dochodzenie. Zmiany takie uzasadnione są w szczególności zwiększonymi obowiązkami prokuratora na etapie nadzoru nad pierwszym stadium procesu, któremu osobiście nie przewodzi, jak również na etapie procedowania przed sądem. Zdaniem Danuty Tarnowskiej takie rozwiązanie należy uznać za słuszne, bowiem sprawy o najcięższe przestępstwa bądź przeciwko konkretnym funkcjonariuszom publicznym będą prowadzone przez niezależnego prokuratora, zaś sprawy o lżejsze przestępstwa, o mniejszym ciężarze gatunkowym będzie prowadzić Policja, która jest zarówno organem wyposażonym pod względem technicznym, jak i wyspecjalizowanym do ściągania tego rodzaju przestępstw⁵.

Co więcej, ustawodawca rozszerzy zakres spraw względem których ma być prowadzone dochodzenie, podnosząc wartość przedmiotu przestępstwa, szkody wyrządzonej bądź grożącej, przy czynach zabronionych pod groźbą kary popełnianych przeciwko mieniu, z kwoty 100 tysięcy złotych aż do 200 tysięcy złotych⁶ oraz włączając do tej formy postępowania przygotowawczego niektóre przestępstwa zagrożone sankcją pozbawienia wolności do lat 5, które aktualnie są spod niego wyłączone⁷. Ustawo-

⁴ T. Grzegorzczak [w:] T. Grzegorzczak (red.), *Polski proces karny i materialne prawo karne...*, s. 46.

⁵ D. Tarnowska [w:] T. Grzegorzczak (red.), *Polski proces karny i materialne prawo karne...*, s. 79.

⁶ Nowe brzmienie art. 325b § 1 pkt 1 k.p.k.

⁷ Nowe brzmienie art. 325b § 2 k.p.k.

dawca wyeliminuje również istniejące dotychczas wyłączenia podmiotowe przesądzające o niedopuszczalności prowadzenia dochodzenia, uregulowane w art. 325c k.p.k. uchylając tenże przepis. Uznano bowiem, iż okoliczności tj. podejrzany pozbawiony wolności nawet w innej sprawie oraz uzasadniające obowiązkową obronę formalną – ze względu iż podejrzany jest osobą nieletnią, niemą, głuchą, niewidomą czy osobą względem której powołani w sprawie biegli lekarze psychiatry stwierdzą w wydanej opinii, iż poczytalność w momencie popełnienia zarzucanego czynu czy też w trakcie postępowania jest całkowicie wyłączona bądź ograniczona w znacznym stopniu – nie mają większego znaczenia i nie powinny decydować o formie w jakiej ma być prowadzonego postępowanie przygotowawcze. Uchylenie wspomnianego przepisu zmniejszy w konsekwencji liczbę śledztw prowadzonych o występki należące są do właściwości sądów rejonowych, z powodu ujawnienia się okoliczności przesądzających o wyłączeniu w tych sprawach dopuszczalności zarówno podjęcia, jak i prowadzenia dochodzenia oraz spowoduje jednocześnie zwiększenie zadań organu nieprokuratorskiego – przede wszystkim Policji.

Nowelizacja wprowadzi również fundamentalną, a zarazem długo oczekiwaną zmianę przejawiającą się w urealnieniu nadzoru prokuratorskiego nad dochodzeniem prowadzonym przez organy nieprokuratorskie. Ustawodawca uczyni to poprzez uchylenie § 3 art. 325e k.p.k., który to obecnie zwalnia organy nieprokuratorskie z obowiązku powiadamiania prokuratora o wszczętych dochodzeniach. *Dominus litis* – organ kierowniczy postępowania przygotowawczego będzie więc mógł z dniem 1 lipca 2015 roku rozpocząć realny i bieżący nadzór nad każdym toczącym się dochodzeniem.

Ograniczona natomiast zostanie potrzeba zatwierdzania przez prokuratora postanowień organów nieprokuratorskich, która w aktualnym stanie prawnym obejmuje zarówno postanowienia w przedmiocie odmowy wszczęcia dochodzenia, jak i również jego zawieszenia czy umorzenia – zaledwie do potrzeby zatwierdzenia postanowienia o zawieszeniu postępowania oraz jego umorzenia

w fazie *in personam*, a więc wobec konkretnej osoby „co do której wydano postanowienie o przedstawieniu zarzutów albo której bez wydania takiego postanowienia postawiono zarzut w związku z przystąpieniem do przesłuchania w charakterze podejrzanego”⁸ (nowa treść art. 325e § 2 k.p.k.).

Wprowadzane zmiany będą dotyczyć również kwestii przedłużania prowadzonych dochodzeń, stanowiąc iż przedłużenie czasu ich trwania na okres powyżej roku będzie dozwolone tylko w wyjątkowych wypadkach uzasadnionych szczególnymi okolicznościami i tylko na mocy decyzji prokuratora bezpośrednio przełożonego nad prokuratorem sprawującym nadzór nad dochodzeniem którego kwestia ta dotyczy⁹. Takie rozwiązanie „ma ograniczyć dowolność prokuratora nadzorującego dochodzenie i poddać go procesowej kontroli prokuratora bezpośrednio przełożonego, eliminując przewlekłość dochodzeń”¹⁰.

Czwartą konsekwencją wdrażania kontradyktoryjności do polskiego procesu karnego jest ustanowienie szeregu rozwiązań umożliwiających stronom prowadzenie sporu, a więc wzmacniających ich gwarancje procesowe, przy jednoczesnym dążeniu do przyspieszenia oraz uproszczenia procedowania. Na szczególną uwagę zasługuje nowa treść art. 321 k.p.k., który to przyznaje oprócz podejrzanemu i jego obrońcy również pokrzywdzonemu i jego pełnomocnikowi prawo do końcowego zaznajomienia się z materiałami postępowania, o tyle o ile istnieją podstawy do zamknięcia śledztwa bądź dochodzenia. O uprawnieniu tym, stosownie do brzmienia nowego art. 300 § 2 k.p.k. powinien zostać pouczony pokrzywdzony na piśmie przed pierwszym przesłuchaniem, bowiem skorzystanie z niego możliwe jest wyłącznie na wniosek uprawnionego. Co więcej, zgodnie z brzmieniem tego przepisu, pokrzywdzony będzie ponadto pouczany o posiadaniu statusu strony w toczącym się postępowaniu, jak i wynikających

⁸ Art. 71 § 1 k.p.k.

⁹ Nowe brzmienie art. 325i k.p.k.

¹⁰ T. Grzegorzczak [w:] T. Grzegorzczak (red.), *Polski proces karny i materialne prawo karne...*, s. 49.

z niego uprawnieniach, m.in. o prawie do złożenia wniosku o wyznaczenie z urzędu pełnomocnika ze względu na zaistniałą sytuację materialną¹¹.

Ponadto ustawodawca nakłada obowiązek poinformowania stron o tym, jakie materiały zostaną wraz z aktem oskarżenia przesłane sądowi¹², gdyż są oni również uprawnieni do złożenia wniosku o uzupełnienie tychże materiałów dowodowych¹³. Nowa regulacja odzwierciedli więc element kontradyktoryjności także w końcowej fazie pierwszego stadium postępowania karnego, co umożliwi stronom procesu oraz ich reprezentantom w znaczny sposób wpłynąć na dalszy tok procesu stopniowo przechodzący w postępowanie jurysdykcyjne. Warto jednakże podkreślić, iż celem zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania przygotowawczego, ustawodawca przyznaje prokuratorowi uprawnienie do ograniczenia liczby pokrzywdzonych, którym umożliwi skorzystanie z tego prawa. Regulacja ta nie pozbawia pokrzywdzonych przyznanych im wcześniej uprawnień procesowych, lecz przyznaje prokuratorowi uzupełniające uprawnienie w zakresie czuwania nad prawidłowym tokiem postępowania przygotowawczego, mające za cel przeciwdziałanie czynnościom zmierzającym do wydłużenia przedmiotowego postępowania. Rozwiązanie to jest analogiczne do dotychczas już istniejącego rozwiązania na etapie postępowania jurysdykcyjnego, które to pozwala sądowi orzekającemu w sprawie ograniczyć liczbę występujących w danej sprawie oskarżycieli posiłkowych, pod warunkiem, iż jest to konieczne dla zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania¹⁴.

Obowiązujące aktualnie do 1 lipca 2015 roku regulacje spotykają się wielokrotnie z krytyką. Literatura przedmiotu podnosi w szczególności argument niezachowania równości stron postępowania przygotowawczego przejawiający się w przyznaniu wspomnianego uprawnienia wyłącznie podejrzanemu i obrońcy.

¹¹ Art. 78 k.p.k.

¹² Nowe brzmienie art. 331 § 1 k.p.k.

¹³ Nowe brzmienie art. 321 § 5 k.p.k.

¹⁴ Art. 51 § 1 k.p.k.

Przyjętą więc w tej materii reformę „należy ocenić pozytywnie w aspekcie realizacji celu procesu, zakładającego, że postępowanie karne ma uwzględniać prawnie chronione interesy pokrzywdzonego (art. 2 § 1 pkt 3 k.p.k.)”¹⁵, bowiem w razie nie wcielenia się pokrzywdzonego w rolę powoda cywilnego czy też oskarżyciela posiłkowego, aktywność ta stanowić będzie jego ostatnią w ramach prowadzonego postępowania karnego.

Przy okazji omawiania nowelizacji warto również podkreślić statuowane przez doktrynę stanowisko głoszące, iż na sprawność postępowania jurysdykcyjnego kluczowy wpływ wywiera skoncentrowanie materiału dowodowego w pierwszym stadium procesu¹⁶. Zdaniem Janusza Tylmana zasada koncentracji znajduje zastosowanie w obu stadiach procesu, aczkolwiek w stosunku do postępowania sądowego wywiera ona największy skutek¹⁷.

Potrzebę stworzenia mechanizmów prawnych dążących do skondensowania materiału dowodowego, a w konsekwencji przejawiających się w rozpoznaniu sprawy w rozsądnym terminie, głosi nowelizacja z 27 września 2013 roku. Zgodnie z tą reformą z dniem 1 lipca 2015 roku na etapie postępowania przygotowawczego zostaną wprowadzone trzy elementy stanowiące przejaw tego postulatu. Są nimi wcześniej omówione nowe rozwiązania tj.:

- uproszczenie utrwalania i gromadzenia materiału dowodowego (protokoły uproszczone);
- selekcja materiału dowodowego przekazywanego sądowi wraz z aktem oskarżenia;

¹⁵ R. Olszewski [w:] T. Grzegorzczak (red.), *Polski proces karny i materialne prawo karn ...*, s. 263.

¹⁶ H. Paluszkiewicz, P. Wiliński, S. Stypuła, *Usprawnienie procesu karnego poprzez koncentrację materiału dowodowego. Propozycje de lege ferenda* [w:] T. Grzegorzczak, J. Izydorzak, R. Olszewski (red.), *Z problematyki funkcji procesu karnego*, Warszawa 2013, s. 544.

¹⁷ T. Grzegorzczak, J. Tylman, *Polskie postępowanie...*, s. 173.

- kontrola stron nad materiałem dowodowym zgromadzonym w toku postępowania przygotowawczego (końcowe zaznajomienie stron z materiałem postępowania)¹⁸.

Zmaterializowanie zasady koncentracji ułatwi zrealizowanie postulatu prawdy materialnej i bezpośredniości, przy jednoczesnym zapewnieniu szybkości i taniości procesu karnego. Zauważalne jest więc dążenie ustawodawcy do zapewnienia skutecznej reakcji prawnokarnej.

Wszechstronna analiza nowelizacji z 27 września 2013 roku pozwala stwierdzić, iż dotychczas obowiązujący model postępowania przygotowawczego przeobraża się z stadium służącego zarówno oskarżycielowi publicznemu jak i sądowi, w stadium służące wyłącznie oskarżycielowi. Zmodyfikowanie szeregu rozwiązań przez ustawodawcę, w szczególności uproszczenie form utrwalania dowodów, ma umożliwić pełną realizację zasady bezpośredniości przeprowadzania dowodów przed bezstronnym sądem. W ten sposób nastąpi usprawnienie samego postępowania przygotowawczego z jednoczesnym ograniczeniem sięgania po protokoły sporządzone w czasie trwania śledztwa i dochodzenia. Nowelizacja zmusza więc prokuraturę oraz organy ścigania do odmiennego niż dotąd spojrzenia na pierwsze stadium procesu karnego, celem doprowadzenia do skutecznego wykazania zasadności wnoszonego oskarżenia.

¹⁸ A. Małolepszy [w:] T. Grzegorzczak (red.), *Polski proces karny i materialne prawo karne...*, s. 329.